

Stavovi učitelja o odabranim dimenzijama europskih vrijednosti

UDK 316.644:316.752

37-051(497.521.2)

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 23. 02. 2019.

Dr. sc. Jelena Pavičić Vukičević
Grad Zagreb, Trg Stjepana Radića 1
jpvukicevic@gmail.hr

Sažetak

Europske vrijednosti dio su koncepta europske dimenzije u obrazovanju te je svrha ovoga rada ispitati stavove učitelja o odabranim dimenzijama europskih vrijednosti kao humanističkih i demokratskih vrijednosti suvremenoga europskog društva u cilju boljeg razumijevanja tog koncepta u svakodnevnoj odgojno-obrazovnoj praksi. Istraživanje je provedeno u ožujku i travnju 2015. godine i u njemu je sudjelovalo 359 ispitanika: učitelja razredne nastave te učitelja hrvatskog jezika i književnosti, engleskog jezika, povijesti i zemljopisa u višim razredima osnovnih škola s područja Grada Zagreba. Pitanja su preuzeta iz istraživanja Europske komisije *Vrijednosti Europljana* te iz *Europskog istraživanja vrednota – EVS*. Nakon provedene analize deskriptivnih obilježja u nastavku istraživanja provedeni su *Kruskal Wallisovi* testovi na varijablama: zanimanje ispitanika (predmet poučavanja) i dob ispitanika. Dobiveni rezultati pokazuju da učitelji drže važnijim nacionalne od europskih i globalnih vrijednosti te da su ispitanici ponosniji hrvatskim državljanstvom nego europskim građanstvom. Ispitanici se primarno smatraju građanima države i lokalne sredine u kojoj žive, a sekundarno građanima Europe i svijeta u cjelini. Ispitanici također podjednako biraju odgovore na varijablama da se uspoređujući s drugim kontinentima jasno može vidjeti što Europljani imaju zajedničko u kontekstu vrijednosti te da ne postoje europske vrijednosti, nego samo zajedničke vrijednosti zapadnoga svijeta.

Ključne riječi: europska dimenzija u obrazovanju; *Europsko istraživanje vrednota*; *The Values of Europeans*; stavovi učitelja o konceptu europskih vrijednosti.

Uvod

U uvodnom dijelu rada donosimo pregled teorijsko-konceptualnih okvira na kojima se temelji istraživanje stavova učitelja provedeno u sklopu istraživačkog projekta *Stavovi učitelja o kurikulumskom oblikovanju europskih vrijednosti* (Pavičić Vukičević, 2018), a to su koncepti europske dimenzije u obrazovanju, europskih vrijednosti i stavova učitelja kao važnog prediktora za ostvarenje humanističkog odgoja u suvremenoj školi.

Europska dimenzija u obrazovanju

Na početku je važno istaknuti da područje obrazovanja nije dio zajedničke pravne stečevine (*aquis communautaire*), no s vremenom su sve europske obrazovne sustave zahvatili opći procesi europeizacije, internacionalizacije i demokratizacije (Gehrmann, Helmchen i Krüger-Potratz, 2011; Helmchen, 2011; Pack, 2011). pa su tako i na razvoj hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava utjecali isti procesi (Rosandić, 2005; Rosandić, 2013; Žiljak, 2013). Upravo radi uspostave trajnog mira, mobilnosti ili slobodnog protoka ljudi, roba i usluga te gospodarskog rasta i razvoja na zajedničkom europskom prostoru, tijela Vijeća Europe i Europske unije osmislila su multilateralni obrazovni projekt u cilju stvaranja zajedničkog europskog identiteta i europskoga građanstva na svim razinama obrazovanja kroz razumijevanje političkih, pravnih, društvenih i kulturnih dimenzija građanstva (*Resolution of the Council and the Ministers of Education on the European dimension in Education*, 1988; *Resolution on the European dimensions of education: teaching and curriculum content*, 1991; *Treaty on European Union*, 1992; *Green paper on the European dimension of education*, 1993; *European Commission, Citizenship education of schools in Europe*, 2005; *Council of Europe, Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education*, 2010). To je obrazovanje dio koncepta građanskog obrazovanja ili obrazovanja za demokratsko građanstvo (Spajić Vrkaš, 2014). Također istaknimo i da je jedan od ciljeva koncepta cjeloživotnog učenja upravo poticanje aktivnog građanstva putem obrazovanja koje „treba pomoći socijalnoj koheziji, sprječavanju diskriminacije, isključenosti, očuvanju temeljnih europskih vrijednosti, poštivanju ljudskih prava. Uz osobni razvoj pojedinca veću važnost dobiva obrazovanje za aktivno građanstvo kao važan oblik političke socijalizacije“ (Žiljak, 2005, str. 229).

Projekt europske dimenzije u obrazovanju u sebi obuhvaća i očuvanje nacionalnih interesa, integriteta i nacionalne autonomije školskih sustava, ali i potragu za zajedničkim i dodatnim nastavnim i drugim sadržajima, kao i za vrijednostima koje podupiru i promoviraju europsko zajedništvo i europski identitet u kontekstu buduće

zajedničke europske obrazovne politike (Zidarić, 1996). Zidarić (1996.) navodi da je prvi dokument koji definira i promiče europsku dimenziju u obrazovanju *Rezolucija Vijeća i ministara obrazovanja (Resolution on Council and of the Ministers of Education, 1976)*, a slijede i *Bečka rezolucija (Resolution on the European dimensions of education: teaching and curriculum content, 1991)* te *Zeleni dokument o europskoj dimenziji u obrazovanju (Green paper on the European dimension of education, 1993)*. Europska dimenzija u obrazovanju predstavlja približavanje europskih obrazovnih perspektiva na zajedničkom europskom prostoru koje za cilj imaju osiguravanje jednakosti šansi za svakoga, razvoj odgovornosti u međuovisnom društvu, promociju autonomnog, kritičkog i inovativnog mišljenja, samoostvarenje putem cjeloživotnog učenja te pripremu za svijet rada obilježenog novim tehnologijama (*Green paper on the European dimension of education, 1993*). Preporučeni alati putem kojih zemlje članice Europske unije razvijaju europsku dimenziju u obrazovanju su: poučavanje jezika zemalja članica i razmjena iskustva, poticanje mobilnosti učenika i učitelja putem priznavanja diploma, razvoj suradnje između obrazovnih institucija, razmjena informacija i iskustva o temama koje su zajedničke obrazovnim sustavima, mobilnost mladih i nastavnika te razvoj obrazovanja na daljinu (Zidarić, 1996). Već od 1986. godine Europska komisija i financijski podupire projekte poput programa COMETT i ERASMUS, a sam se proces ubrzava implementacijom europske dimenzije u obrazovanju putem *Ugovora iz Maastrichta (Treaty on European Union, 1992)* koji uključuje: promociju učenja stranih jezika zemalja članica ili kandidatkinja za članstvo; poticanje učeničke i učiteljske mobilnosti; pomoć u postizanju priznanja kvalifikacije i programa učenja; promociju suradnje između obrazovnih vlasti; razmjenu informacija i iskustva o zajedničkim temama unutar obrazovnih sustava zemalja članica; promociju programa razmjene za učenike i pedagoške djelatnike; poticanje pristupa obrazovanju i učenju uz rad (Janík, 2006).

Europska dimenzija u obrazovanju jedna je od temeljnih kompetencija koja se nastavlja na osam područja temeljnih kompetencija Europske komisije, a to su: komunikacija na materinskom jeziku; komunikacija na stranom jeziku; kompetencije u matematici, prirodnim znanostima i tehnologiji; kompetencije u informatičko-komunikacijskoj tehnologiji; učiti kako učiti; interpersonalne i građanske kompetencije; poduzetništvo; kultura i umjetnost (European Commission, 2004., prema Baranović 2006, str. 184). Promicanje europske dimenzije, koja podrazumijeva učenje o zajedničkim europskim vrijednostima, uključujući ljudska prava i temeljne slobode, također je jedan od temeljnih ciljeva *Bolonjske deklaracije* (Batarelo, Čulig, Novak, Reškovic i Spajić-Vrkaš, 2010, str. 16). Sablić (2014) ističe da europska dimenzija u obrazovanju uključuje i pogled na europsko obrazovanje kao „aktivni, interdisciplinarni i suradnički proces u čijem su središtu vrijednosti poput ljudskih prava, demokracije, nenasilja,

poštivanja drugih, solidarnosti, očuvanja ekoloških sustava i ujednačenoga razvoja, jednakih mogućnosti i osobne odgovornosti“ (Sablić, 2014, str. 86).

Koncept europskih vrijednosti

Iz dosadašnjeg pregleda proizlazi da je koncept europske dimenzije u obrazovanju usko povezan s konceptom europskih vrijednosti. Proteklih se desetljeća čini da se rasprava o europskim vrijednostima kao temeljnim vrijednostima europskih (nacionalnih) zajednica unutar javnog diskursa proširila poput epidemije (Toggenburg, 2004). Također su se protekom vremena mijenjala stajališta o tome što su to zajedničke europske vrijednosti pa na to pitanje i danas nemamo jedinstveni odgovor (Altaras Penda, 2005). Definiranje europskih vrijednosti izrazito je složeno, a pretraživanjem sadržaja različitih koncepata europskih vrijednosti dolazimo do spoznaje da različiti autori pod tim pojmom podrazumijevaju različiti sklop vrijednosti. Tako, na primjer, Toggenburg (2004) razlikuje različite *forme europskih vrijednosti* po njihovom pravnom i političkom karakteru: temeljne vrijednosti, europske ideje te zajedničke pravne principe ili načela. *Temeljne vrijednosti*, prema istom autoru, političkog su karaktera, ali su ujedno uključene i u europske propise. Temeljne su vrijednosti principi koji polaze od potrebe za stvaranjem političkog okruženja slobode i međunarodnog mira, održive tržišne ekonomije te povećanja razine integracije. Nadalje, *europske ideje* Toggenburg (2004) povezuje s konceptom stvaranja europskog identiteta te su povezane s ideološkim i antropološkim postavkama. To su ideje sa slabim pravnim učinkom, političkog su karaktera te su utemeljene na različitim ideologijama: grčkog kulturnog nasljeđa, rimskog pravnog sustava i kršćanstva, ali također i na idejama prosvjetiteljstva te odbacivanju antisemitizma, nacizma i fašizma. Europske vrijednosti kao pravna oznaka ili *zajednički pravni principi* dio su zajedničke pravne stečevine (*aquis communautaire*) poput ljudskih prava i temeljnih sloboda, individualne slobode, demokracije i vladavine prava (Toggenburg, 2004). U osnovi se nalazi ideja zajedničkoga pravnog nasljeđa u kojem su sadržane i zajedničke europske vrijednosti. Početkom novog milenija politička rasprava u Europskoj uniji bila je okrenuta neuspjelom pokušaju stvaranju Ustava Europske unije koji je pod europskim vrijednostima podrazumijevao: ljudsko dostojanstvo, slobodu, demokraciju, jednakost, vladavinu prava, ljudska prava, prava manjina, pluralizam, nediskriminaciju, toleranciju, pravdu, solidarnost te jednakost između žena i muškaraca (Grubiša, 2005, str. 55). Altaras Penda (2005) za koncept europskih vrijednosti kaže da su podloga temeljnih načela Europske unije, a to su: „poštovanje prava čovjeka i građanina; očuvanje zdrave životne okoline; stvaranje novoga poretka slobode, zaštite i sigurnosti; poštovanje kulturne raznolikosti; suradnja na svim područjima između jednakopravnih nacija – država članica Europske

Unije; slobodno izražavanje misli te stvaranje svih nužnih preduvjeta za dokidanje svih oblika diskriminacije (prema spolnoj, nacionalnoj, konfesionalnoj, socijalnoj i drugim osnovama)“ (Altaras Penda, 2005, str. 159).

U dokumentu *Europske vrijednosti u globaliziranom svijetu* (priopćenje Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom vijeću i Odboru regija iz 2005. godine, prema Zrinščak, 2008, str. 85) iskazano je da socijalna Europa počiva na vrijednostima socijalne kohezije, socijalnog uključivanja, socijalnog partnerstva, socijalnog dijaloga, ljudskih i socijalnih prava. *Poveljom o temeljnim pravima Europske unije* (Europska komisija, 2016) utvrđene su temeljne vrijednosti Europske unije, kao i građanska, politička, ekonomska i socijalna prava građana Europske unije: dostojanstvo, sloboda, jednakost, solidarnost, prava građana i pravda.

Publikacija *Europa u 12 lekcija* (European Commission, 2018) ističe sljedeću misiju Europske unije u 21. stoljeću: „zadržati i nadograđivati mir uspostavljen među državama članicama; međusobno približiti europske države kroz praktičnu suradnju; osigurati da europski građani žive sigurno; promicati gospodarsku i društvenu solidarnost; očuvati europski identitet i raznolikost u globaliziranom svijetu; zagovarati vrijednosti zajedničke Europljanima“ (European Commission, 2018, str. 4). U dokumentu se navodi da zajednička prava i vrijednosti stvaraju osjećaj povezanosti među Europljanima te se posebno ističu vrijednosti iz bogatoga europskog nasljeđa: „vjera u ljudska prava, društvenu solidarnost, slobodno poduzetništvo, pravednu raspodjelu plodova gospodarskog rasta, pravo na zaštićeni okoliš, poštivanje kulture, jezične i vjerske raznolikosti te skladnu mješavinu tradicije i napretka“ (European Commission, 2018, str. 9). Na drugome se mjestu ističu zajedničke vrijednosti poput demokracije, ljudskih prava i vladavine prava, ali i tržišno gospodarstvo, održivi razvoj i smanjenje siromaštva (European Commission, 2018, str. 21), kao i vrijednosti vjerskih sloboda, slobode govora, dostojanstva, slobode jednakosti, solidarnosti, prava građana i pravde. Europske vrijednosti se ujedno nazivaju demokratskim, zajedničkim i zapadnim vrijednostima. Ističe se i mogućnost širenja europskih vrijednosti izvan granica kao jedna od prednosti Europske unije: „poštovanje ljudskih prava, očuvanje vladavine prava, zaštita okoliša, slobodna ekonomija unutar stabilnog i organiziranog okvira te održavanje socijalnih standarda“ (European Commission, 2018, str. 95). Vrijednosti se u navedenoj publikaciji *Europa u 12 lekcija* ujedno definiraju kao humanitarne i napredne vrijednosti (European Commission, 2018, str. 9).

U publikaciji koja je izdana u povodu 60. obljetnice osnutka prethodnice Europske unije u Rimu 1950. godine pod nazivom *Bijela knjiga o budućnosti Europe* (Europska komisija, 2017) u uvodnom se dijelu ističu sljedeće europske vrijednosti: ljudsko dostojanstvo, sloboda, demokracija, privrženost miru, jednakost i vladavina

prava (*European Commission*, 2017, str. 6), a u nastavku se donosi pet scenarija za razvoj Europe do 2025. godine. Također se ističu sljedeće europske vrijednosti: „Želimo društvo u kojemu su *mir, sloboda, tolerancija i solidarnost* na prvom mjestu. Želimo živjeti u *demokraciji* s raznolikim stajalištima te *kritičnim, neovisnim i slobodnim medijima*. Želimo biti *slobodni* govoriti ono što mislimo i sigurni da *nijedan pojedinac ni institucija nisu iznad zakona*. Želimo Uniju u kojoj se sa svim građanima i državama članicama *jednako postupa*. Želimo svojoj djeci omogućiti bolji život nego što smo ga mi imali.“ (*European Commission*, 2017, str. 26). Kurzivom smo istaknuli prepoznate europske vrijednosti.

Iako se u *Nacionalnom okvirnom kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2011) te u *Nacionalnom kurikulumu Republike Hrvatske za predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje* (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2016) izrijeком ne spominju europske vrijednosti kao zaokružena cjelina, europske vrijednosti ipak pronalazimo u vrijednostima „dostojanstva ljudske osobe, slobode, pravednosti, domoljublja, društvene jednakosti, solidarnosti, dijaloga i tolerancije, rada, poštenja, mira, zdravlja, očuvanja prirode i čovjekova okoliša te ostalih demokratskih vrijednosti na kojima se temelji odgojno-obrazovni sustav u Hrvatskoj“ (Sablić, 2014, str. 86). Europske vrijednosti dio su suvremenog kurikula koji uključuje interkulturalizam, multikulturalizam, demokraciju, ljudska prava, toleranciju, socijalnu pravdu, poštovanje različitosti, pacifizam i prevenciju rata te borbu protiv kriminala (Ledić i Turk, 2012) te ih možemo definirati i kao ideje, uvjerenja, sklonosti, stavove, vrijednosti i mišljenja građana Europe u različitim područjima života (Hrvatić, 2014). Europa tako postaje „socijalna Europa“ utemeljena na vrijednostima socijalnog uključivanja, kohezije i dijaloga, ljudskih i socijalnih prava. Europske vrijednosti imaju naglašenu interkulturalnu dimenziju (Bedečević, 2014; Bedečević i Zrilić, 2014; Hrvatić, 2011; Hrvatić, 2014). Vican (2006, str. 12) je europske vrijednosti definirala kao „one vrijednosti koje će u europskom kontekstu pridonijeti suživotu ljudi s različitim vrijednostima, odnosno različitom hijerarhijom vrijednosti“. Stoga možemo reći da europske vrijednosti nisu samo političke vrijednosti promovirane u različitim dokumentima Vijeća Europe i Europske unije, već ujedno i sustav vrijednosti svih Europljana.

Iz dosadašnjeg teorijskog uvoda razvidno je da je bilo nužno odabrati jedan od koncepata europskih vrijednosti te je odabran koncept koji obuhvaća dvanaest europskih vrijednosti iz istraživanja Europske komisije *Vrijednosti Europljana* (*The Values of Europeans, European Commission*, 2008, 2010, 2012; *Europeans in 2014, European Commission*, 2014): ljudska prava, poštivanje ljudskog života, mir, demokraciju, individualnu slobodu, vladavinu prava, jednakost, solidarnost, toleranciju,

samoispunjenje, poštivanje drugih kultura i religiju. Taj je koncept odabran jer je dio longitudinalnog istraživanja Europske komisije pa se rangovi tih vrijednosti mogu pratiti i po zemljama članicama Europske unije i drugih procjenjivanih (nacionalnih) populacija obuhvaćenih istraživanjem i u različitim vremenskim razmacima. Rezultati tih istraživanja (*European Commission*, 2014) mogu se usporediti s istraživanjem na istoj skali vrijednosti provedenim s populacijom učitelja (Pavičić Vukičević, 2018). Polazeći od navedenog koncepta, europske vrijednosti definiramo kao humanističke i demokratske vrijednosti suvremenoga europskog društva koje ulaze u područje općih ljudskih vrijednosti. Analizirajući europske vrijednosti u kontekstu Schwartzove teorije *univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti* (Schwartz, 1992, 2006, 2012; Schwartz i Sagie, 2000), zaključujemo da te vrijednosti najvećim dijelom pripadaju vrijednosnoj dimenziji *vlastitog odricanja* (Pavičić Vukičević, 2018) što sadržajno potvrđuje njihovu humanističku orijentaciju.

Stavovi učitelja o odabranim dimenzijama europskih vrijednosti

Europske vrijednosti mogu se uključiti u školski kurikulum te tako postati i dio ukupne školske klime. No, istinska implementacija europskih vrijednosti u svakodnevni odgojno-obrazovni rad uvelike ovisi o osobnim i profesionalnim stavovima učitelja o europskim vrijednostima i europskoj dimenziji u obrazovanju. Nakon roditelja ili skrbnika koji sudjeluju u primarnoj socijalizaciji djeteta, važan faktor u sekundarnoj socijalizaciji upravo je škola i učitelj (Ross, 2000) s kojim dijete provodi velik dio svoga dana. No, sustav vrijednosti koji je dominantan u školi može biti u konfliktu s onim iz primarne socijalizacije pa će se stvarna socijalizacija u poželjnim (europskim) vrijednostima dogoditi tek kada sve silnice djeluju u istome smjeru (Mlinarević, 2014). Stoga je učitelj važan prediktor socijalizacije učenika u poželjnim vrijednostima, a socijalizaciju pri tom razumijemo kao „integriranje pojedinca u društveni život kroz proces prilagođavanja društvenim zahtjevima i normama, a što podrazumijeva učenje stavova, vrednota i poželjnih oblika ponašanja“ (Ilišin, 2003, str. 10) ili kao proces integriranja pojedinca u društvo kao cjelinu (Piršl i Vican, 2004, str. 94). Stavovi učitelja indikator su njegova vrijednosnog sustava jer se stavovi pojedinca generiraju upravo iz njegova vrijednosnog sustava i odnose se na organizaciju više vjerovanja o određenom predmetu ili situaciji (Rokeach, 1973).

Sustav vrijednosti dio je osobnog ideološkog profila učitelja te će učitelj određene vrijednosti, koje sam posjeduje i smatra ih važnima, prenositi u svojom svakodnevnom odgojno-obrazovnom radu kao dio svoje implicitne teorije (Slunjski, 2011). To praktično znači da će učitelj u svome svakodnevnome pedagoškome radu, na izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima, podjednako kao i na nastavi,

izražavati osobine ličnosti, stavove i osobni sustav vrijednosti i tako kreirati kontekst za socijalizaciju učenika u vrijednostima koje posjeduje sam učitelj. Schwartz i Sagie (2000) posebno naglašavaju važnost uloge učitelja u prijenosu vrijednosti ili u procesu sekundarne socijalizacije koja se odvija u školi: „Niti jedna profesionalna grupa ne predstavlja naciju, ali školski učitelji mogu biti bolji od drugih grupa za proučavanje vrijednosti zato što od njih očekujemo da igraju eksplicitnu ulogu u socijalizaciji vrijednosti te su oni vjerojatno ključni nositelji kulture“ (Schwartz i Sagie, 2000, str. 478). Odgojno-obrazovni proces tako je ključno mjesto međusobnog djelovanja društvene sredine i pojedinca u procesu interiorizacije vrijednosti te formiranja vrijednosnih orijentacija (Stojanović, 2008). Važno je napomenuti i da Bronfenbrennerov ekološki model ljudskoga razvoja (1994) pretpostavlja upravo blizinu pojedinih čimbenika, isprva obitelji, a potom škole i učitelja te vršnjačke odnose i medije, kao one prediktore koji u bitnome utječu na formiranje sustava vrijednosti djece i mladih. Stoga je istraživanje sustava vrijednosti učitelja, a posebno europskih vrijednosti kao dijela humanističkog i sukonstruktivističkog kurikula (Hrvatović i Sablić, 2008; Miljak, 2005; Slunjski 2006) važno za razumijevanje suvremenog odgojno-obrazovnog konteksta u kojem se socijaliziraju učenici. Na temelju rezultata teorijske analize kojom smo operacionalizirali koncept europskih vrijednosti kao sastavnog dijela koncepta univerzalnih ljudskih vrijednosti (Pavičić Vukičević, 2018) po prvi se puta provodi istraživanje o odabranim dimenzijama europskih vrijednosti na uzorku hrvatskih učitelja.

Ciljevi i metodologija istraživanja

Cilj je istraživanja ispitati stavove učitelja o odabranim dimenzijama europskih vrijednosti. U skladu s tim ciljem postavili smo sljedeća istraživačka pitanja: smatraju li ispitanici europske vrijednosti specifičnima u odnosu na vrijednosti nekih drugih kontinenata; pridaju li ispitanici veću važnost globalnim, europskim ili nacionalnim vrijednostima; osjećaju li ispitanici veći ponos nacionalnim državljanstvom ili europskim građanstvom; osjećaju li ispitanici pripadnost lokalnoj sredini, državi, Europi ili svijetu u cjelini kao geografskoj grupi kojoj osobno pripadaju.

U istraživanju je sudjelovalo 359 ispitanika: 211 (58,77 %) učitelja razredne nastave, 53 (14,76 %) učitelja hrvatskog jezika i književnosti, 30 učitelja povijesti (8,36 %), 30 učitelja geografije (8,36 %) i 35 učitelja engleskog jezika (9,75 %). Broj članova ukupne populacije navedenih kategorija učitelja osnovnih škola u Gradu Zagrebu je 2.900 (u školskoj godini 2014./2015.) pa smo do broja ispitanika došli uvidom u tablicu *Određivanje veličine slučajnog uzorka* Cohena, Maniona i Morrisona (2007, str. 94) koja sugerira da za populaciju od 3.000 dionika, broj ispitanika bude 341.

Predloženi broj ispitanika povećan je na 359 kako niti jedna potkategorija ispitanika ne bi brojala manje od 30 članova. Broj članova pojedinih kategorija ispitanika odgovaraju njihovu udjelu u promatranoj populaciji. Sociodemografske varijable koje su se ispitivale u istraživanju bile su spol i dob ispitanika, godine radnoga iskustva, status u zvanju te zanimanje ispitanika (predmet poučavanja), a u ovome će se radu analizirati rezultati postignuti na varijabli dobi i zanimanju ispitanika (predmet poučavanja).

Istraživanje je provedeno u ožujku i travnju 2015. godine u sklopu istraživačkog projekta *Stavovi učitelja o kurikulumskom oblikovanju europskih vrijednosti* (Pavičić Vukičević, 2018). Anketu su elektroničkim putem svim učiteljima iz navedenih potkategorija diseminirali njihovi županijski voditelji s područja Grada Zagreba.

Za potrebe provođenja istraživanja kreirali smo upitnik koji je između ostalih sadržavao tri pitanja inspirirana upitnikom *EVS Europska studija vrednota* (*European Values Study*, EVS 2008 – Croatia Field Questionnaire, 2008, str. 19-20):

- (1) *Kojoj od geografskih grupa biste rekli da primarno pripadate?* (s ponuđenim odgovorima: lokalna sredina u kojoj živim, država, Europa, svijet u cjelini)
- (2) *Kojoj od geografskih grupa biste rekli da sekundarno pripadate?* (s ponuđenim odgovorima: lokalna sredina u kojoj živim, država, Europa, svijet u cjelini)
- (3) *Slažete li se sa sljedećim tvrdnjama? Ponosan sam što sam hrvatski državljanin. Ponosan sam što sam državljanin Europske unije.* (s ponuđenim odgovorima: u potpunosti se slažem, djelomično se slažem, niti se slažem, niti se ne slažem, ne slažem se, uopće se ne slažem)

Iz upitnika *Vrijednosti Europljana* (*European Commission, The Values of Europeans*, 2014) preuzeli smo sljedeća pitanja kojima se ispitanici pozivaju da izraze stupanj slaganja ili neslaganja uz pomoć petostupanjske skale:

- (4) *Uspoređujući s drugim kontinentima jasno se može vidjeti što Europljani imaju zajedničko u kontekstu vrijednosti.* (s ponuđenim odgovorima: izrazito se slažem, slažem se, ne slažem se, izrazito se ne slažem, ne znam)
- (5) *Ne postoje europske vrijednosti, samo zajedničke vrijednosti zapadnoga svijeta.* (s ponuđenim odgovorima: izrazito se slažem, slažem se, ne slažem se, izrazito se ne slažem, ne znam)

Dodatno smo konstruirali pitanje kojim smo ispitivali stavove ispitanika prema trima kategorijama vrijednosti:

- (6) *Procijenite za sljedeće kategorije vrijednosti njihovu važnost u Vašim životima tako da brojem 1 označite za Vas najvažniju vrijednost, a brojem 3*

najmanje važnu kategoriju vrijednosti! (s ponuđenim odgovorima: nacionalne, europske i globalne vrijednosti)

Rezultati i rasprava

U svrhu usmjerenja daljnje statističke obrade podataka provjerili smo normalitete mjerenih varijabli na Likertovoj skali, a dobiveni rezultati na Kolmogorov Smirnov testu (vrijednost Z) prikazani su u Tablici 1.

Rezultati testiranja normaliteta distribucija pokazuju da se distribucije mjerenih varijabli statistički značajno razlikuju od normalne raspodjele ($p < 0,01$). S obzirom na dobivene rezultate u daljnjoj obradi podataka koristit ćemo neparametrijske statističke postupke.

U Tablici 2. prikazali smo postotke odgovora postignute na pitanjima o stavovima učitelja o tome kojoj geografskoj grupi (lokalna sredina, Republika Hrvatska, Europa, svijet u cjelini) pripadaju primarno i sekundarno. Učitelji većinom smatraju da geografski primarno pripadaju državi (40,1 %) ili lokalnoj zajednici u kojoj žive (36,2 %), a sekundarno u podjednakom postotku izjavljuju da pripadaju državi (31,5%) i Europi (39 %). S obzirom na to da smo navedena pitanja preuzeli iz *Europske studije vrednota (European Values Study, EVS 2008 – Croatia Field Questionnaire, 2008)*, podatci su usporedivi (Rimac, 2014, str. 399-400), a sve donosimo u Tablici 2.

S obzirom na to da se u navedenim istraživanjima (*European Values Study, EVS*) iz 1999. i 2008. godine radi o reprezentativnom uzorku na općoj populaciji, nije primjereno uspoređivati rezultate istraživanja iz 2015. godine na dijakronijskoj osi, već ih usporediti s obzirom na činjenicu da se radi o istraživanjima na ukupnoj populaciji te s jednom specifičnom grupom (učitelji). Iz pregleda prikazanih rezultata u Tablici 2 prepoznajemo da su učitelji ona grupa društva koja je otvorenija Europi i svijetu u cjelini od opće populacije stanovnika Republike Hrvatske, ali da pri tome učitelji ne zanemaruju svoje korijene i važnost lokalne zajednice u izgradnji identiteta pojedinca, time posljedično i u socijalizaciji pojedinca.

U Tablici 3 prikazali smo deskriptivna obilježja varijabli na setu pitanja vezanih uz stavove učitelja o nekim dimenzijama europskih vrijednosti.

U Tablici 3 ponajprije smo analizirali percepciju ponosa hrvatskim državljanstvom i europskim građanstvom. Što se tiče ponosa, učitelji iskazuju statistički značajno veći ponos time što su državljani Hrvatske, nego time što su državljani Europske unije ($Z = 8,6$; $p < 0,01$), iako su i za Europsku uniju i za Hrvatsku te vrijednosti u prosjeku (vidi Tablicu 3.) bliske odgovoru 2 (*Slazem se*). Što se postotka tiče, ponos hrvatskim državljanstvom izražava 78,8 % ispitanika, a ponos europskim

Tablica 1. Normaliteti distribucija mjerenih varijabli

V	M	SD	Z	p
Uspoređujući s drugim kontinentima jasno se može vidjeti što Europljani imaju zajedničko u kontekstu vrijednosti.	2,6	0,94	6,06	0,000
Ne postoje europske vrijednosti, samo zajedničke vrijednosti zapadnoga svijeta	2,4	0,82	6,08	0,000
Ponosan sam što sam hrvatski državljanin.	1,7	0,94	5,99	0,000
Ponosan sam što sam državljanin Europske unije.	2,3	1,03	3,74	0,000

*Ponos: M – aritmetička sredina; Sd – standardna devijacija; Z – vrijednost Kolmogorov Smirnov testa za testiranje normaliteta distribucija; p – vjerojatnost pogreške

Tablica 2. Usporedba percepcije pripadnosti po geografskim skupinama

V	% primarno			% sekundarno		
	1999**	2008**	2015**	1999**	2008**	2015**
LS*	67,6	59,0	36,2	54,9	47,8	12,8
RH*	21,4	32,0	40,4	27,8	34,1	31,5
EU*	3,4	3,1	12,5	7,6	9,6	39,0
S*	6,8	4,6	10,9	3,6	6,3	16,5

* Geografska grupa: LS – lokalna sredina, RH – Republika Hrvatska, EU – Europa, S – svijet u cjelini ** Godina u kojoj je provedeno istraživanje (1999 – EVS, 2008 – EVS, 2015 – *Stavovi učitelja o kurikulumskom oblikovanju europskih vrijednosti*)

Tablica 3. Srednje vrijednosti, rasponi te raspšerjenje varijabli europskih vrijednosti (N=359)

V	M	C	D	Min	Max	SD
EU*	1,7	1,0	1,0	1	5	0,94
RH*	2,3	2,0	2,0	1	5	1,03
EV1**	2,3	2,0	2,0	1	5	0,56
EV2**	2,3	2,0	2,0	1	5	0,61
NV***	1,7	1,0	1,0	1	3	0,82
EV***	2,1	2,0	2,0	1	3	0,57
GV***	2,2	3,0	3,0	1	3	0,89

*Ponos: RH – hrvatsko državljanstvo, EU – europsko građanstvo; ** Prostorna dimenzija vrijednosti: EV1 – europske vrijednosti kao vrijednosti kontinenta, EV2 – europske vrijednosti kao vrijednosti zapadnoga svijeta; ***Procjena osobnih vrijednosti: NV – nacionalne vrijednosti, EV – europske vrijednosti, GV – globalne vrijednosti.

Tablica 4. Usporedba izražavanja ponosa hrvatskim državljanstvom

V	1999**	2008**	2015**
P*	40,8	39,8	53,8
DP*	45,5	46,1	27,0
N*	9,7	8,3	14,5
NP*	1,7	1,3	4,8

*Ponos: P – ponos hrvatskim državljanstvom (izrazito slaganje s tvrdnjom),
 DP – djelomičan osjećaj ponosa (slaganje s tvrdnjom), N – neutralno,
 NP – negativan osjećaj ponosa (izrazito neslaganje s tvrdnjom);
 **Godina u kojoj je provedeno istraživanje (1999 – EVS, 2008 – EVS,
 2015 – *Stavovi učitelja o kurikulumskom oblikovanju europskih vrijednosti*)

građanstvom 59,8 % ispitanika. Ponos hrvatskim državljanstvom ne izražava 4,8 % ispitanika, a europskim građanstvom 8,4 % ispitanika.

Te rezultate također možemo usporediti s rezultatima iz *Europskog istraživanja vrijednosti (European Values Study, EVS)*, što smo prikazali u Tablici 4.

Možemo pretpostaviti da izražena nacionalna komponenta kod učitelja znači i načelnu mogućnost njihove daljnje orijentacije prema socijalizaciji učenika u nacionalnim vrijednostima.

Nadalje, ispitanici su izrazili stupanj slaganja sa sljedećim tvrdnjama iz upitnika *Vrijednosti Europljana (The Values of Europeans, EB 69, 2008)*: *Uspoređujući s drugim kontinentima, jasno se može vidjeti što Europljani imaju zajedničko u kontekstu vrijednosti* (M=2,3; SD=0,56) i *Ne postoje europske vrijednosti, samo zajedničke vrijednosti zapadnoga svijeta* (M=2,3; SD=0,61). Wilcoxonov neparametrijski test pokazao je da nema razlike (Z=1,9; p>0,05) u prosječnom slaganju s dvije navedene tvrdnje. Dodatno smo izračunali i postotke pojedinih odgovora: 56 % ispitanika se slaže s time da se pri usporedbi s drugim kontinentima jasno može vidjeti što Europljani imaju zajedničko u kontekstu vrijednosti, 30,4 % se ne slaže s tom tvrdnjom, a isto toliko (56,3 %) smatra da ne postoje europske vrijednosti, samo zajedničke vrijednosti zapadnoga svijeta, dok se 31,5 % ne slaže s tom tvrdnjom. S obzirom na to da su pitanja sadržajno povezana, uočavamo da učitelji smatraju da se pri usporedbi s drugim kontinentima jasno može vidjeti što Europljani imaju zajedničko u kontekstu vrijednosti, no da ne postoje europske vrijednosti, samo zajedničke vrijednosti zapadnoga svijeta ili, preciznije rečeno, da je sustav vrijednosti Europljana zapravo sustav vrijednosti zapadnoga svijeta, neograničen samo na geografski prostor Europe kao kontinenta ili Europske unije kao zajednice nacionalnih država.

S obzirom na to da su navedena pitanja preuzeta iz upitnika *Vrijednosti Europljana* (*The Values of Europeans*, EB 69, 2008), istaknimo da su ispitanici iz 27 europskih zemalja odgovorili da se njih 61 % slaže da se pri usporedbi s drugim kontinentima jasno može vidjeti što Europljani imaju zajedničko u kontekstu vrijednosti, njih 22 % se ne slaže, 17 % ne zna. Što se tiče opće (hrvatske) populacije ispitanika, njih 69 % se slaže s tom tvrdnjom, 17 % se ne slaže, a 14 % ne zna. U odgovorima na drugo pitanje 44 % ispitanika se slaže s tvrdnjom da ne postoje europske vrijednosti, samo zajedničke vrijednosti zapadnoga svijeta, dok se 37 % ne slaže s tom tvrdnjom, a 19 % ne zna. U hrvatskoj populaciji ispitanika s tom se tvrdnjom slaže 50 % ispitanika, 33 % ispitanika se ne slaže, a 17 % ne zna. Rezultati pokazuju da hrvatski učitelji u odnosu na ukupnu populaciju iskazuju niži stupanj slaganja i viši stupanj neslaganja s prvom tvrdnjom (o zajedničkom u kontekstu vrijednosti) te viši stupanj slaganja s drugom tvrdnjom (sustav vrijednosti zapadnog svijeta), što znači da su učitelji skeptičniji od opće populacije prema postojanju zajedničkih vrijednosti naroda s područja Europe kao kontinenta, a skloniji su ih promatrati kao zajedničke vrijednosti zapadnog svijeta.

Ispitanici su također procjenjivali koliko su im u životu važne nacionalne, europske i globalne vrijednosti i to na način da ih rangiraju po važnosti, od najvažnije do najmanje važne vrijednosti. Prema Tablici 3 možemo zaključiti da su ispitanicima nacionalne vrijednosti ($M = 1,7$; $SD = 0,82$) ipak nešto važnije od europskih ($M = 2,1$; $SD = 0,57$) i globalnih vrijednosti ($M = 2,2$; $SD = 0,89$). Razliku smo dodatno provjerili (u preferenciji nacionalnih (55,2 %) naspram europskih (10,0 %) i globalnih (31,2 %) vrijednosti) Friedmanovim testom (provjera značajnosti razlike u te tri procjene). Rezultati su pokazali da je razlika statistički značajna ($\chi^2 = 66,7$; $df = 2$; $p < 0,01$), a naknadni Wilcoxonovi testovi su pokazali da su nacionalne vrijednosti važnije od europskih ($Z = 7,6$; $p < 0,01$) i globalnih ($Z = 6,4$; $p < 0,01$) te da nema razlike između preferencije europskih i globalnih vrijednosti ($Z = 0,8$; $p > 0,05$).

Nadalje su nas zanimala razlike u stavovima prema konceptu europskih vrijednosti na sve četiri promatrane varijable ovisno o zanimanju (predmetu poučavanja) i dobi učitelja. Prilikom provjere razlike u percepciji o pripadnosti geografskoj grupi ovisno o zanimanju učitelja, pokazalo se da nema razlike u percepciji primarne ($\chi^2 = 10,6$; $df = 12$; $p > 0,05$) niti sekundarne ($\chi^2 = 10,3$; $df = 12$; $p > 0,05$) pripadnosti lokalnoj sredini, državi, Europi i svijetu u cjelini ovisno o zanimanju učitelja. Dodatno, hi kvadrat test je pokazao da nema statistički značajne razlike u odabiru primarne pripadnosti lokalnoj sredini, državi, Europi i svijetu u cjelini ovisno o dobi ispitanika ($\chi^2 = 7,8$; $df = 9$; $p > 0,05$), a također niti odabiru sekundarne pripadnosti ($\chi^2 = 7,0$; $df = 9$; $p > 0,05$).

Tablica 5. Rezultati Kruskall Walisovih testova ovisno o zanimanju učitelja i dobi učitelja

V	Zanimanje		Dob	
	χ^2	p	χ^2	P
EU*	1,9	0,75	16,1	0,00
RH*	3,2	0,53	14,2	0,00
EV1**	2,9	0,58	0,6	0,89
EV2**	6,8	0,15	3,1	0,38
NV***	3,7	0,45	3,6	0,31
EV***	4,5	0,34	5,2	0,16
GV***	5,3	0,26	9,0	0,03

*Ponos: RH – hrvatsko državljanstvo, EU – europsko građanstvo; ** Prostorna dimenzija vrijednosti: EV1 – europske vrijednosti kao vrijednosti kontinenta, EV2 – europske vrijednosti kao vrijednosti zapadnoga svijeta; ***Procjena osobnih vrijednosti: NV – nacionalne vrijednosti, EV – europske vrijednosti, GV – globalne vrijednosti.

Za ostale varijable u Tablici 5. prikazani su izračuni Kruskall Walisova testa pri testiranju u stavovima prema konceptu europskih vrijednosti ovisno o zanimanju (predmetu poučavanja) i dobi učitelja.

Rezultati pokazuju da nema statistički značajne razlike u stavovima prema konceptu europskih vrijednosti ovisno o zanimanju ispitanika, no pronađene su neke razlike vezane uz dob ispitanika.

Kod varijabli *Procijenite za sljedeće kategorije vrijednosti njihovu važnost u Vašim životima tako da brojem 1 označite za Vas najvažniju vrijednost, a brojem 3 najmanje važnu kategoriju vrijednosti!* – Globalne vrijednosti ($\chi^2 = 9,0$; $df = 3$; $p < 0,05$) te *Ponosan sam što sam hrvatski državljanin* ($\chi^2 = 16,1$; $df = 3$; $p < 0,01$) i *Ponosan sam što sam državljanin Europske unije* ($\chi^2 = 14,2$; $df = 3$; $p < 0,01$) dobivene su razlike pa je u spomenutim varijablama provedena serija neparametrijskih Mann Whitney U testova među svim pojedinim parovima dobnih skupina kako bi se utvrdilo u kojem smjeru idu dobivene razlike. Razlike pokazuju trend da su globalne vrijednosti važnije mlađim u odnosu na starije učitelje i nastavnike, a istodobno stariji učitelji i nastavnici u odnosu na mlađe iskazuju veći ponos time što su hrvatski državljanini te državljanini Europske unije. Navedeni rezultati upućuju na to da inicijalno obrazovanje i stručno usavršavanje učitelja nemaju utjecaj na sustav vrijednosti učitelja (prediktori vezani uz predmet poučavanja učitelja), ali da na nje ga utjecaj ima dob ispitanika. Varijabla dob ispitanika kao važan prediktor sustava

vrijednosti ispitanika potvrđena je u mnogim istraživanjima. Tako Schwartz (2006, 2012.) ističe da se vrijednosti i njihova hijerarhija, iako relativno stabilni kroz život, ipak mijenjaju pod utjecajem različitih životnih prilika poput rata, krize ili starenja. Mladi ljudi skloniji su vrijednostima hedonizma, stimulacije, samousmjeravanja i univerzalizma, dok sa starenjem pozitivno koreliraju motivacijski tipovi vrijednosti sigurnosti, tradicije i konformizma. Prema Inglehartu (Puzić i Bezinović, 2011; Rimać, 1997) opredjeljenje prema postmaterijalističkim vrijednostima povezano je s odrastanjem pojedinaca u sigurnosti i ekonomskom blagostanju, ali tu je i osjećaj integracije u društvu i prihvaćenosti različitih kulturnih i osobnih identiteta u tim zajednicama (na pr. imigrantske obitelji). Inglehartova *scarcity hipoteza* objašnjava da „osobe koje su u nekom razdoblju svog života oskudijevale materijalno ili u pogledu sigurnosti (posebno u doba gospodarskih kriza) iskazuju (trajni ili privremeni) otklon prema materijalističkim vrijednostima“ (Rimać, 1997, str. 678). Ilišin (2011) također navodi dob kao individualnu značajku koja u bitnome utječe na formiranje sustava vrijednosti.

Zaključna razmatranja

Istraživanje je poduzeto u cilju ispitivanja stavova učitelja o odabranim dimenzijama europskih vrijednosti kao dijela sustava vrijednosti učitelja koji oni u svakodnevnom odgojno-obrazovnom radu prenose svojim učenicima. U skladu s tim ciljem postavili smo istraživačka pitanja na koja su u istraživanju dobiveni sljedeći odgovori: učitelji drže važnijim nacionalne od europskih i globalnih vrijednosti; ispitanici su ponosniji hrvatskim državljanstvom nego europskim građanstvom; ispitanici se primarno smatraju građanima države i lokalne sredine u kojoj žive, a tek sekundarno građanima Europe i svijeta u cjelini; ispitanici podjednako biraju odgovore na varijablama da se uspoređujući s drugim kontinentima jasno može vidjeti što Europljani imaju zajedničko u kontekstu vrijednosti te da ne postoje europske vrijednosti, nego samo zajedničke vrijednosti zapadnoga svijeta. Rezultati istraživanja upućuju na izraženu nacionalnu komponentu u sustavu vrijednosti učitelja. No, ispitivanje na varijabli dob ispitanika pokazuje trend da su globalne vrijednosti važnije mlađima u odnosu na starije učitelje i nastavnike, a istodobno stariji u odnosu na mlađe učitelje i nastavnike iskazuju veći ponos time što su hrvatski državljanji te državljanji Europske unije. Znanstveni doprinos istraživanja očituje se u otvaranju nove znanstvene perspektive jer se na temelju ovih rezultata mogu poduzeti nova istraživanja s drugim populacijama ispitanika, kao što su učenici, roditelji i članovi stručnih timova odgojno-obrazovnih ustanova. Istraživanje također ima i praktične implikacije jer opis sustava vrijednosti učitelja govori o odgojno-obrazovnim okolnostima ili

školskoj klimi u kojoj se socijaliziraju današnji učenici. Tijekom provođenja istraživanja i analize dobivenih rezultata uočili smo i određene limite istraživanja. Naime, rezultate ne možemo generalizirati jer je istraživanje provedeno na populaciji zagrebačkih, a ne hrvatskih učitelja. Ujedno smo rezultate istraživanja provedenog 2015. (Pavičić Vukičević, 2018) usporedili s rezultatima iz istraživanja *Europska studija vrednota* (Rimac, 2014.) s općom populacijom građana Republike Hrvatske, a ne s populacijom građana Grada Zagreba.

LITERATURA

- Altaras Penda, I. (2005). Temeljne vrijednosti Europske Unije – od utopije do stvarnosti. *Politička misao*, 42(3), 157–172.
- Baranović, B. (2006). Društvo znanja i nacionalni kurikulum za obvezno obrazovanje. U: B. Baranović (ur.), *Nacionalni kurikulum za obvezno obrazovanje u Hrvatskoj – različite perspektive* (str. 8-37). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja.
- Batarelo, I., Čulig, B., Novak, J., Reškovac, T. i Spajić-Vrkaš, V. (2010). *Demokracija i ljudska prava u osnovnim školama: teorija i praksa*. Zagreb: Centar za ljudska prava.
- Bedeković, V. (2014). Odgoj i obrazovanje za interkulturalnu kompetenciju u kontekstu europskih vrijednosti. U: N. Hrvatić (ur.), *Interkulturalno obrazovanje i europske vrijednosti* (str. 137-150). Zagreb – Virovitica: Odsjek za pedagogiju – Filozofski fakultet u Zagrebu, Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici.
- Bedeković, V., Zrilić, S. (2014). Interkulturalni odgoj i obrazovanje kao čimbenik suživota u multikulturalnom društvu. *Magistra Iadertina*, 9(1), 111-122.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. *International Encyclopedia of Education*. 3(2), (str. 1643-1647). Oxford, England: Elsevier Sciences.
- Cohen, L., Manion, L. i Morrison, K. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Council of Europe (2010). *Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education*. Recommendation CM/Rec 7 and explanatory memorandum. Preuzeto s <http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>. (1.3.2016.)
- European Commission (2014). *Europeans in 2014. Standard Eurobarometer 415*. Preuzeto s http://ec.europa.eu/public-opinion/index_en.htm. (15.02.2015.)
- European Commission (2018). *Europa u 12 lekcija*. Preuzeto s https://knjiznica.sabor.hr/pdf/E_publicacije/Europa%20u%2012%20lekcija.pdf. (15.10.2018.)
- European Commission/EURYDICE (2005). *Citizenship Education at School in Europe*. Brussels: Eurydice – European Unit.
- European Values Study (2008). *EVS 2008 – Croatia Field Questionnaire*. Preuzeto s https://dbk.gesis.org/dbksearch/file.asp?file=ZA4775_q_hr.pdf, doi:10.4232/1.10051. (15.3.2016.)
- Europska komisija (2016). Povelja o temeljnim pravima Europske unije. *Službeni list Europske unije*. Preuzeto s <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A12016P%2FTXT> (1.09.2018.)

- Europska komisija (2017). *Bijela knjiga o budućnosti Europe. Razmatranja i scenariji za EU27 do 2025*. Doi:10.2775/85632. Preuzeto s <https://www.hgk.hr/documents/bijelaknjigaobuducnostieuropehr5926da7d00f8e.pdf> (15.10.2018.)
- Gehrmann, S., Helmchen i J. Krüger-Potratz, M. (2011). Uvod: Europsko obrazovanje – pokušaj interdisciplinarnog sagledavanja. U: V. Domović, S. Gehrmann, M. Krüger-Potratz i A. Petravić, (ur.), *Europsko obrazovanje. Koncepti i perspektive iz pet zemalja* (str. 11-17). Zagreb: Školska knjiga.
- Green paper on the European dimension of education*. (1993). Commission of the European Communities. Preuzeto s <http://aei.pitt.edu/id/eprint/936>. (14.01.2016.)
- Grubiša, D. (2005). Politička aksiologija Europske unije: ciljevi i vrijednosti europske integracije. U: V. Ilišin (ur.), *Mladi Hrvatske i europska integracija* (str. 33-64). Zagreb: IDIZ.
- Helmchen, J. (2011). European education i obrazovanje – kritički pogled na koncepte i reforme. U: V. Domović, S. Gehrmann, M. Krüger-Potratz, M. i A. Petravić (ur.), *Europsko obrazovanje. Koncepti i perspektive iz pet zemalja* (str. 20-37). Zagreb: Školska knjiga.
- Hrvatić, N. (2011). Interkulturalni kurikulum i obrazovanje na manjinskim jezicima. *Pedagogijska istraživanja*, 8(1), 7-18.
- Hrvatić, N. (2014). Interkulturalno obrazovanje i europske vrijednosti. U: N. Hrvatić (ur.), *Interkulturalno obrazovanje i europske vrijednosti* (str. 198-211). Zagreb – Virovitica: Odsjek za pedagogiju – Filozofski fakultet u Zagrebu, Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici.
- Hrvatić, N. i Sablić, M. (2008). Interkulturalne dimenzije nacionalnog kurikuluma. *Pedagogijska istraživanja*, 5(2), 197-208.
- Ilišin, V. (2003). Mediji u slobodnom vremenu djece i komunikacija medijskim sadržajima. *Medijska istraživanja*, 9(2), 9-34.
- Ilišin, V. (2011). Vrijednosni mladih u Hrvatskoj. *Politička misao*, 48(3), 82-122.
- Janík, T. (2006). *European dimension in education*. Preuzeto s https://is.muni.cz/el/1441/podzim2006/PdZZ_CES/um/CDROM_EuropaischeDimension_EN.pdf. (15.4.2016.)
- Ledić, J. i Turk, M. (2012). Izazovi europske dimenzije u obrazovanju: pristupi i implementacija u nacionalnom kontekstu. U: N. Hrvatić i A. Klapan, A. (ur.), *Pedagogija i kultura I* (str. 262-272). Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo.
- Miljak, A. (2005). Su-konstrukcija kurikuluma i teorije (ranog odgoja) obrazovanja. *Pedagogijska istraživanja*, 2(2), 235-250.
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2016). *Nacionalni kurikulum Republike Hrvatske za predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje*. Preuzeto s: <https://mzo.hr/hr/rubrike/nacionalni-kurikulum>. (15.03.2006)
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2011). *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. Preuzeto s <http://www.public.mzos.hr>. (15.03.2006)
- Mlinarević, V. (2014). Vrijednosni sustav učitelja – determinanta kulture škole i nastave. U: A. Peko, V. Mlinarević, M. Lukaš, E i Munjiza (ur.), *Kulturom nastave (p)u učeniku* (str. 123-169). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku.
- Pack, D. (2011). O odnosu obrazovne politike i europske integracije. U: V. Domović, S. Gehrmann, M. Krüger-Potratz i A. Petravić, A. (ur.), *Europsko obrazovanje. Koncepti i perspektive iz pet zemalja* (str. 8-10). Zagreb: Školska knjiga.

- Pavičić Vukičević, J. (2018). *Kurikulumsko oblikovanje europskih vrijednosti u obveznom obrazovanju*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Piršl, E. i Vican, D. (2004). Europske demokratske vrijednosti i regionalizam. *Pedagogijska istraživanja*, 1(1), 89-103.
- Puzić, S. i Bezinović, S. (2011). Regionalne i rodne razlike u vrijednosnim stavovima srednjoškolaca u dvjema povezanim županijama: tranzicija, modernizacija i promjene vrijednosti. *Revija za sociologiju*, 41(2), 213-238.
- Resolution of the Council and the Ministers of Education on the European Dimension in Education (1988). Preuzeto s http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Source/Results/AdoptedTexts/Vienna1991Res1_en.pdf. (1.03.2015.)
- Resolution on Council and of the Ministers of Education (1976). From education to working life. *Bulletin of the European Communities*, 12. *Commission of the European Communities*. Preuzeto s <http://aei.pitt.edu/id/eprint/4576>. (1.03.2016.)
- Resolution on the European dimensions of education: teaching and curriculum content (1991). Konferencija ministara obrazovanja pri Vijeću Europe. Preuzeto s http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Source/Results/AdoptedTexts/Vienna1991Res1_en.pdf. (15.02. 2015.)
- Rimac, I. (1997). O nekim aspektima valjanosti postmaterijalističkog koncepta društvenih vrijednosti. *Društvena istraživanja*, 6(32), 677-694.
- Rimac, I. (2014). Komparativni pregled odgovora u anketi Europska studija vrednota 1999. i 2008. U: J. Baloban, K. Nikodem i S. Zrinščak, S. (ur.), *Vrednote u Hrvatskoj i u Europi. Komparativna analiza* (str. 309-473). Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Rosandić, D. (2005). *Hrvatsko školstvo u okružju politike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Rosandić, D. (2013). *Obrazovni kurikulumi, standardi i kompetencije. S posebnim usmjerenjem na jezično-književno područje*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Ross, A. (2000). *Curriculum. Construction and Critique*. London and New York: Routledge.
- Sablić, M. (2014). Sadržaji građanskoga odgoja i obrazovanja u nacionalnom okvirnom kurikulumu. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, 3, 83-92.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Schwartz, S. H. (2006). Basic human values: Theory, methods and applications. *Revue française de sociologie*, 47(4).
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). Preuzeto s <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>. (1.12.2014.)
- Schwartz, S. H. i Sagie, G. (2000). Value consensus and importance a cross-national study. *Journal of cross-cultural psychology*, 31(4), 465-497.
- Slunjski, E. (2006). *Stvaranje predškolskog kurikuluma u vrtiću – organizaciji koja uči*. Zagreb: Mali profesor.
- Slunjski, E. (2011). *Kurikulum ranog odgoja. Istraživanje i konstrukcija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Spajić-Vrkaš, V. (2014). *Eksperimentalna provedba Kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja. Zaključci i preporuke*. Zagreb: Mreža mladih Hrvatske.

- Stojanović, A. (2008). Utjecaj multikulturalnog odgoja na vrijednosne orijentacije učenika. *Pedagoška istraživanja*, 5(2), 209-217.
- The Values of Europeans (2008). *European Commission: Standard Eurobarometer 69*. Preuzeto s http://ec.europa.eu/public-opinion/index_en.htm. (1.03.2014.)
- The Values of Europeans (2010). *European Commission: Standard Eurobarometer 74*. Preuzeto s http://ec.europa.eu/public-opinion/index_en.htm. (1.03.2014.)
- The Values of Europeans (2012). *European Commission: Standard Eurobarometer 77*. Preuzeto s http://ec.europa.eu/public-opinion/index_en.htm. (1.03.2014.)
- Toggenburg, G. N. (2004). The Debate on European Values and the Case of Cultural Diversity”, 1 *European Diversity and Autonomy Papers - EDAP* (2004), 10. Preuzeto s www.eurac.edu/edap. (1.10.2018).
- Treaty of European Union (1992). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Preuzeto s <http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf>. (15.03.2016.)
- Vican, D. (2006). Odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj u kontekstu europskih vrijednosti. *Pedagoška istraživanja*, 3(1), 9-20.
- Zidarić, V. (1996). Europska dimenzija u obrazovanju – njezin nastanak, razvitak i aktualno stanje. *Društvena istraživanja*, 5(1/21), 161-181.
- Zrinščak, S. (2008). Europske vrijednosti u globaliziranom svijetu. *Revija za socijalnu politiku*, 15, 85-95.
- Žiljak, T. (2005). Politike cjeloživotnog učenja u Europskoj uniji i Hrvatskoj. *Političko obrazovanje*, 1 (1), 67-95.
- Žiljak, T. (2013). Dvije faze obrazovne politike u Hrvatskoj nakon 1990. godine. *Andragoški glasnik*, 17(1), 7-24.

Teachers' attitudes towards chosen dimensions of European values

Abstract

European values are part of the concept of the European dimension in education and the purpose of this paper is to examine teachers' attitudes towards the chosen dimensions of European values as humanistic and democratic values of the contemporary European society with the aim of achieving a better understanding of this concept in everyday educational practice. The research was carried out during March and April 2015 with the participation of 359 respondents, i.e. 1st to 4th grade primary school teachers, and 5th to 8th grade Croatian Language, English Language, History and Geography teachers from primary schools in the area of the City of Zagreb. The questions were taken over from the research *The Values of Europeans* conducted by the European Commission and from *The European Values Study (EVS)*. After the analysis of descriptive characteristics, the research continued with Kruskal Wallis tests on the variables "respondent's occupation" (taught subject) and "respondent's age". The results showed that teachers considered national values as more important than European and global values and that the respondents were more proud of their Croatian citizenship than by being citizens of Europe. The respondents primarily considered themselves citizens of their country and local community, and secondarily citizens of Europe and citizens of the world. Moreover, the distribution of the respondents' answers was almost equal concerning the variables stating that by comparison with other continents, one could clearly see what Europeans had in common in the context of values and the variable stating that European values as such did not exist but only common values of the Western world.

Keywords: European dimension in education; European Values Study; The Values of Europeans; teachers' attitudes towards the concept of European values